

Obilježja prosvjetne politike Banovine Hrvatske (1939.–1941.) u Hrvatskom zagorju

SUZANA JAGIĆ

Oš Ivana Kukuljevića Sakcinskog
Ulica akademika Ladislava Šabana 17
HR – 42240 Ivanec
suzana.jagic@skole.hr

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno/Received: 12.8.2022.
Prihvaćeno/Accepted: 15.11.2022.

Prosvjetna politika međuratne jugoslavenske države uglavnom se podudarala s periodizacijom političkog razvoja od 1918. do 1941. (1918.–1929., 1929.–1939. i 1939.–1941.). Pojačana briga za prosvjetna pitanja Hrvatske bila je moguća tek promjenom državne politike 1939. godine. Banovina Hrvatska dobila je mogućnost vođenja pojedinih autonomnih poslova, a među njima je bila i prosvjeta. Osnovnim načelima prosvjetne politike Banovine Hrvatske nastojalo se zadovoljiti hrvatsku i druge nacije kao narode i kulturne individualnosti te u prosvjetni krug uvesti seljaštvo. Prioritet prosvjetne politike bilo je otvaranje osnovnih škola kako bi konačno osnovnoškolskim obrazovanjem bila obuhvaćena sva djeca. Preduvjet širenja narodne prosvjete bio je obrazovanje učitelja i profesora koji dobro poznaju narod i seljačku kulturu, a isto je vrijedilo i za sve službenike koji su komunicirali s narodom.

Članak donosi obilježja prosvjetne politike Banovine Hrvatske na lokalnom području Hrvatskog zagorja.

Ključne riječi: prosvjetna politika, Hrvatsko zagorje, Banovina Hrvatska, 1939.–1941.

1. UVOD

Najava novog doba u odnosima Hrvata i Srba u monarhističkoj Jugoslaviji bilo je potpisivanje sporazuma između Udružene oporbe i Seljačko-demokratske koalicije 8. listopada 1937. u Farkašiću blizu Petrinje koju su potpisali: Vladko Maček, Adam Pribičević, Aca M. Stanojević, Ljubomir Davidović, Jovan M. Jovanović. Oporba je na načelu demokracije i narodnog suvereniteta tražila ukidanje oktroiranog ustava iz 1931., promjenu vlade i uvođenje novoga ustavnog poretka, odnosno ukidanje centralizma i uređivanje Jugoslavije kao »složene države«.¹ Vlada Milana Stojadinovića oporbu je smatrala najvećim neprijateljem države te se nadala da će prijevremenim izborima za Narodnu skupštinu, raspisanim za 11. prosinca 1938., ostvariti izboru pobjedu kao državotvorni čimbenik te tako učvrstiti svoj unutarnji, ali i vanjskopolitički položaj. Izbori iz 1938. imali su veliku važnost u razvoju hrvatske politike i u borbi za ostvarenje hrvatskih narodnih zahtjeva

jer se postavio zahtjev neograničenog i potpunog prava narodnog samoopredjeljenja. Zahtjev za samoodređenje hrvatskog naroda, borba protiv srpske prevlasti za političku, financijsku i ekonomsku samostalnost, a u duhu socijalnog programa Hrvatske seljačke stranke (HSS-a), ujedinio je Hrvate te donio veliku pobjedu zemaljske liste predsjednika HSS-a Vladka Mačeka u hrvatskim krajevima.

2. IZBORI 1938. GODINE U HRVATSKOM ZAGORJU I STVARANJE BANOVINE HRVATSKE

U kotarevima Hrvatskog zagorja za listu Vladka Mačeka glasalo je u Donjoj Stubici 99,8 %, Ivancu 99,5 %, Klanjcu 99,8 %, Krapini 99,4 %, Novom Marofu 99,9 %, Pregradi 99,9 %, Zlataru 99,9 % i Varaždinu 97,4 % glasača.² Za vladinu listu u Hrvatskoj nisu gla-

¹ Franjo Tuđman, *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* (Zagreb, 1993.), str. 167-170; Rudolf Horvat, *Hrvatska na mučilištu* (Zagreb, 1992., pretisak knjige), str. 586.

² Tomo Jančiković, *Hrvati u izborima 11. prosinca 1938.* (Zagreb, 1939.), str. 31-33.

sali ni državni činovnici, usprkos prijetnji Stojadinovića na izbornom skupu JRZ-a u Ljubljani 8. prosinca 1938. Poseban pritisak vršen je na hrvatske činovnike da, pod prijetnjom otkaza, umirovljenja i preseljenja glasaju za vladine kandidate.³ Nijedna vlada od 1920. nije u hrvatskim krajevima dobila tako mali broj glasova kao vlada Milana Stojadinovića. Međutim, nedemokratski izbori i raspodjela mandata po složenoj većinskoj i proporcionalnoj sustavu⁴ pokazuje nedemokratski način dolaška zastupnika u Narodnu skupštinu. Primjer za to je iz kotara Ivanec u kojem je kandidat HSS-a, seljak Juraj Antolić, dobio 11 109 glasova, no zastupnikom je proglašen gradski činovnik Novaković iz Varaždina⁵ za kojeg je glasalo 60 srpskih stražara u kaznionici u Lepoglavi. U Hrvatskom zagorju (bez kotara Čakovec i Prelog) otpalo je na svakoga narodnog zastupnika, koji je proglašen po izbornom sustavu, 27 175 glasova, a na svakoga vladinog poslanika 202 glasa.⁶ Takav način stvaranja narodnih predstavništava, naravno, nije mogao pridonijeti rješavanju problema u unutarnjoj politici, posebice hrvatskog pitanja. Rezultati izbora 1938.⁷ pokazali su kako Stojadinovićeve politike nije uspjela riješiti srpsko-hrvatske probleme, niti je dovela do učvršćivanja državnog poretka. Vanjskopolitički i unutarnjopolitički razlozi uzrokovali su smjenu vlade Milana Stojadinovića čime je zapravo završeno drugo razdoblje u unutarnjem razvitku Kraljevine Jugoslavije (1929.–1938.) u kojem se putem integralnog jugoslovenstva u stvarnosti provodio centralizam, a njihovoj je realizaciji uvelike trebao doprinijeti i cijeli prosvjetni sustav.

Krajem 1938. i početkom 1939. i unutarnja i vanjskopolitička situacija Kraljevine Jugoslavije ukazivala je na nužnost rješavanja hrvatskog pitanja. Knez Pavle za novog je predsjednika vlade odredio Dragišu Cvetkovića koji je za to bio spreman. Sam Stojadinovićev pad upriličen je Cvetkovićevom ostavkom i ostavkom

slovenskih i muslimanskih ministara u Stojadinovićevoj vladi upravo zbog neslaganja s načinom vođenja pregovora vlade s vodstvom HSS-a.⁸ S novom vladom Dragiše Cvetkovića, sastavljenom 5. veljače 1939., Hrvatska je ušla u treću fazu (1939.–1941.) razvoja u sklopu Jugoslavije u okviru koje se mijenjala i prosvjetna politika, no kako je vremenski rok bio prekratak, novo razdoblje nije je uspjelo korjenito promijeniti.

3. BANOVINA HRVATSKA - ODJEL ZA PROSVJETU BANSKE VLASTI

Pregovori započeti u travnju između Dragiše Cvetkovića i Vlatka Mačeka u konačnici su doveli do Sporazuma Cvetković – Maček⁹ 26. kolovoza 1939., a istog su datuma potpisani i akti predviđeni za njegovu provedbu u život.¹⁰ Donošenjem *Uredbe o osnivanju Banovine Hrvatske*¹¹ postavljeni su prvi temelji za preuređivanje Kraljevine Jugoslavije u složenu, federativnu ili konfederativnu državu.¹² U nadležnost Banovine Hrvatske trebali su biti preneseni poslovi »poljoprivrede, trgovine i industrije, šuma i rudnika, građevina, socijalne politike, narodnog zdravlja, fizičkog odgoja, pravde, prosvjete i unutrašnje uprave«. Odmah nakon sporazuma pristupilo se složenim poslovima razdvajanja ovlasti i prenošanja autonomnih poslova na Bansku vlast (*Banovinska vlast*) i ustrojavanju njenih odjela (»ministarstava«) i imenovanju odjelnih predstojnika.¹³ *Uredba o ustrojstvu Banske vlasti* određivala je bana kao vrhovnog organa te vlasti. Upravu je činio Predsjednički ured s kabinetom bana i 11 odjela Banske vlasti: za unutarnje poslove, za prosvjetu, za pravosuđe, za seljačko gospodarstvo, za šumarstvo, za rudarstvo, za obrt, industriju i trgovinu, za tehničke radove, za socijalnu politiku, za narodno zdravlje i za financijske poslove.¹⁴ *Uredbom o prijenosu poslova Prosvjete sa*

³ »Ali kada je reč o činovnicima Hrvatima, koji su moram reći u velikoj većini odlični i lojalni, a ako bi ko od državnih činovnika i službenika gledao u g. Mačku svoga šefa, a ne u svom resornom ministru, onda ja svakome takvom činovniku poručujem, da mu nije mesto u državnoj službi.« Isto, str. 50-53.

⁴ Izborni zakon iz 1938. vidi kod: Tomo Jančiković, *Hrvati u izborima 11. prosinca 1938.* (Zagreb, 1939.), str. 9-12.

⁵ Iako izvor ne navodi stranačku pripadnost službenika Novakovića, pretpostavka je da je riječ o JRZ-i (op. a.).

⁶ T. Jančiković, *nav. dj.*, str. 13-14.

⁷ R. Horvat, *Hrvatska na mučilištu*, str. 597-603.

⁸ Obaranje Stojadinovićeve vlade, vidi: F. Tuđman, *nav. dj.*, str. 240.

⁹ Vladimir Pavlaković, *Banovina Hrvatska* (1939.), str. 48-50.

¹⁰ *Uredba o osnivanju Banovine Hrvatske, Ukaz o stvaranju i sastavu nove Cvetković – Mačekove vlade, Ukaz o raspuštanju Narodne skupštine, Ukaz o ukidanju mandata svih izabranih i imenovanih članova Senata.* Isto, str. 266.

¹¹ V. Pavlaković, *nav. dj.*, str. 51-57.; *Uredbom o Banovini Hrvatskoj* pravno je reguliran državnopravni položaj Banovine u okviru Kraljevine Jugoslavije. Vidi: Ferdo Čulinović, *Državnopravni razvitak Jugoslavije* (Zagreb, 1963.), str. 202-207.

¹² Uspostavljeno stanje definiralo se kao »parafederalizacija«. Branko Petranović, *Historija Jugoslavije 1918.–1988.* (Beograd, 1989.), str. 297.

¹³ V. Pavlaković, *nav. dj.*, str. 15.

¹⁴ Ivo Perić, »Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. -1941.)«, *Anali za povijest odgoja* 6 (2007.), str. 55-67.

države na banovinu Hrvatsku¹⁵ razgraničeni su poslovi iz područja prosvjete koji su do Sporazuma Cvetković - Maček pripadali nadležnosti države. Odjelu za prosvjetu pripali su tako poslovi određivanja općih načela u organizaciji obuke i odgoja, metode obuke i odgoja, disciplinski propisi na srednjim i pučkim školama, nastavni planovi i programi predmeta u srednjim i osnovnim školama, propisivanje i odobravanje školskih udžbenika i učila, određivanje javnih anketa u pitanjima školstva i prosvjete, potvrđivanje ispitnih povjerenstva za nastavnike i slični poslovi. Istim su aktom propisane i nadležnosti u potpisivanju odjelnog predstojnika Odjela za prosvjetu za kojeg je imenovan profesor Izidor Škorjač.¹⁶ *Naredbom o djelokrugu Odjela za prosvjetu Banske vlasti* od 11. prosinca 1939.¹⁷ određen je Odjel za prosvjetu kao organ Banske vlasti Banovine Hrvatske za vođenje prosvjetnih poslova i propisan mu je ustroj i nadležnosti: Glavni odsjek, Odsjek za organizaciju nastave, Odsjek za srednje škole, Odsjek za pučke škole i Odsjek za seljačku prosvjetu.

Temeljna načela rada Odjela za prosvjetu iznio je Izidor Škorjač u *Hrvatskom dnevniku*, a pojašnjena su u nacrtu rada Odjela za prosvjetu kojim je naglašeno kako je dotadašnja nastavna politika bila daleko od potreba naroda, dok je prema nacrtu potrebno te narodne potrebe zadovoljiti preko svih razina školovanja kako bi »prostrujio novi život, novi principi i ideje Antuna Radića. Hrvatska škola morala se osloboditi tuđih uzora i približiti životu hrvatskog naroda – mora se priljubiti njegovoj stvarnosti i njegovim prilikama.«¹⁸ Radilo se o potrebi izmjene cjelokupnog sistema koji je do tada bio uglavnom njemački. Statistike Seljačke sloge ukazivale su na velik broj nepismenih u pojedinim krajevima, iz čega se vidjelo da nastava nije mogla biti jednaka u svim krajevima Banovine jer su vladale različite prosvjetne prilike. Kako bi se riješio najveći problem nepismenosti, Banska je vlast namjeravala izgraditi veći broj školskih zgrada gdje su one nedostajale.

Primjedba predstojnika Škorjača odnosila se i na preveliki broj udžbenika u školama pa su tako učenici u IV. razredu imali 10 udžbenika – »oni bi trebali biti pra-

vi fenomeni, kad bi mogli taj ogromni materijal svladati.« Prosvjetna politika bila je stvar cijeloga hrvatskog naroda, ne samo pojedinaca iz zatvorenih kabineta.¹⁹ Stoga je bilo potrebno sastaviti radnu osnovu Odjela za prosvjetu po odsjecima prema *Naredbi o djelokrugu Odjela za prosvjetu* od 12. prosinca 1939., provesti organizaciju Odjela za prosvjetu, u duhu nove politike provesti personalnu politiku Odjela za prosvjetu u smislu »izmjene režimskih nastavnika i profesora« te reguliranja personalnih pitanja namještenja, reparacija i slično. Nadalje, nužno je bilo potrebno pojednostaviti školsku administraciju i računovodstvo, promijeniti nastavni plan i program za škole, promijeniti udžbenike, popraviti nastavne metode, reorganizirati školu prema potrebama vremena, urediti pitanja privatnih škola, internata i korepetitorija te urediti pitanja škola u mješovitim i nehrvatskim krajevima.²⁰

Prosvjeta je ulazila, dakle, u poslove u kojima je Banovina Hrvatska dobila široku autonomiju i potpuno preuzela nadzor nad radom i svim zaposlenima, dok su do tada sve kompetencije u poslovima školstva i prosvjete bile centralizirane kod Ministarstva prosvjete i bivšega Prosvjetnog odjeljenja Kr. Banske uprave Savske banovine iako je, zapravo, imala vrlo malo stvarnih kompetencija (prava odluke) i bila je jedna administrativno-računovodstvena ustanova Ministarstva prosvjete. Osnovnim načelima prosvjetne politike Banovine Hrvatske nastojalo se ne samo zadovoljiti hrvatsku, već i ostale nacionalne i kulturne individualnosti, a u prosvjetni se krug željelo uvesti seljaštvo, osobito ono u najzapuštenijim krajevima o kojima se do tada premalo vodila briga od strane službenih vlasti. Prioritet prosvjetne politike, stoga, bio je otvaranje osnovnih škola kako bi konačno osnovnoškolskim obrazovanjem bila obuhvaćena sva djeca. U programu rada novoosnovane ustanove Odsjeka za organizaciju nastave definirani su najprije glavni problemi i potrebe hrvatskog školstva.

Glavne potrebe i smjernice školske reforme prikazane su pregledno u *Hrvatskom dnevniku* od 3. veljače 1940., a prema izjavi odjelnog predstojnika Škorjača. Osnovne (pučke) škole u Banovini suočavale su se s

¹⁵ *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu*, 1/1940., 1-2, str. 69-72.

¹⁶ Profesor Izidor Škorjač rođen je 1879. u Resniku kraj Zagreba. Završio je zagrebačku Gornjogradsku gimnaziju, a teološki je studij napustio i nastavio studiranje na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Najprije je radio na gimnaziji u Zadru, a zatim u Osijeku, Krapini i Senju. Jedno je vrijeme bio premješten u Arandelovac, a zatim u Senj i Zagreb, gdje je preuzeo mjesto profesora na III. realnoj gimnaziji. Godine 1926. dolazi na Trgovačku akademiju gdje je predavao hrvatski jezik. Aktivan je bio u seljačkom pokretu, ponajviše u radu Seljačke sloge. U prvom periodu njezina djelovanja od 1928. do 1929. obnašao je funkciju potpredsjednika i ujedno uređivao organ Seljačke sloge »Seljačku Prosvjetu«. Nakon obnavljanja Seljačke sloge postao je članom njezina glavnog odbora. V. Pavlaković, *nav. dj.*, str. 21.

¹⁷ *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu*, 1/1940., 1-2, str. 86-91.

¹⁸ Hrvatski državni arhiv (HR-HDA), *Banska vlast Banovine Hrvatske (BV BH)*, Odjel za prosvjetu (OP), Glavni odsjek, k. 3, Tekst članka »Prosvjetna politika banovine Hrvatske« od 3. studenog 1939.

¹⁹ Isto.

²⁰ HR-HDA, *BV BH*, Odjel za prosvjetu (OP), Glavni odsjek, k. 3, okružnica 34-II-1940.

velikim nedostatkom broja škola i učitelja te nepismenošću, posebice na selu. Seoske škole bile su udaljene od učenika i prenatrpane djecom pa su u školu upisivani obveznici od 10 (i više) godina, a nastava se uglavnom odvijala kao poludnevna ili čak kao prekidna nastava. Većina škola bila je jednorazredna s prevelikim brojem učenika u razredu, a nedostajalo je uvelike školskih vrtova. Obrazovanje je uglavnom bilo svedeno na 4 godine jer su *opetovnice* bile ukinute, dok je viših narodnih škola, građanskih, gospodarskih i kućanskih škola, odnosno tečajeva na selu bilo veoma malo.²¹ Preduvjet širenja narodne prosvjete bilo je obrazovanje učitelja i profesora koji dobro poznaju narod i seljačku kulturu, a isto je vrijedilo i za sve službenike koji su komunicirali s narodom. Nastala promjena na političkom planu osjetila se tako već školske godine 1939./1940. i sljedeće, 1940./1941. na lokalnom području Hrvatskog zagorja, što je vidljivo iz ljetopisa zagorskih škola i iz nadzorničkih izvještaja nakon polugodišnjih uvida u rad pojedinih škola. Ravnatelj škole u Luki Đuro Werft jedan je od rijetkih koji se detaljnije osvrnuo na političke promjene u državi nastale krajem kolovoza 1939., tako da je školska godina 1939./1940. započela »u znaku velikih narodnih događanja jer je hrvatski narod doživio nakon dvadeset godišnje borbe, prvu vidljivu pobjedu nad hegemonijom i diktaturom beogradskih tirana i izvojštiio sa našim vođom Dr. Vladimirom Mačekom sporazum sa predsjednikom vlade Dragišom Cvetkovićem, u kojem su Hrvati dobili veliku autonomiju u svojoj Banovini Hrvatskoj s teritorijem u kojem žive pretežno Hrvati, a narod se još jače očeličio za daljnju borbu da izvojšti konačnu slobodu svoje domovine i podigne je socijalno i ekonomski na srećnu i svjetlu budućnost drage nam Hrvatske.«²²

Sporazum je bio nužan, smatrao je Ante Turković, ravnatelj u Remetincu, jer je borba za priznavanje ravnopravnosti Hrvata bila tako žestoka da je prijetila opasnost od teških unutrašnjih potresa ako se zahtjevi ne bi udovoljili, a sam je sporazum ulijevao i nade u bolju budućnost Hrvatske – »Dao Bog da ovo novo državno uređenje bude početak boljih dana svim Hrvatima!«²³

Neumornim radom potpisnika sporazuma i »realnim shvaćanjem Njeg. Vis. Kneza Namjesnika Pavla« došlo je do sporazuma koji je po mišljenju Ignacija Jendrašića, ravnatelja u Ključu, postignut »u pravi čas« budući da je 3. rujna započeo novi rat »koji bijesni u povijesti nepoznatom žestinom«.²⁴ Konačno rješavanje hrvatskog pitanja, što si je u zadatak dao predsjednik vlade Dragiša Cvetković, upisao je u ljetopisu i ravnatelj u Višnjici.²⁵

3. 1. Škole i polazak

Zatečeno stanje u školama Banovine Hrvatske nije bilo obećavajuće jer je dotadašnja Savska banovina imala 71,6 % stanovništva koji su znali čitati i pisati, 0,7 % znalo ih je samo čitati, odnosno 27,7 % bilo ih je nepismeno (nisu znali ni čitati ni pisati). Situacija u ostalim bivšim banovinama koje su ušle u sastav Banovine Hrvatske bila je još nepovoljnija.²⁶ Banovina Hrvatska početkom 1939. bilježila je 12,6 % obveznika koji nisu polazili školu.²⁷ Hitnost potrebe za učiteljima, izgradnje novih škola i adaptacije postojećih, poboljšavanja materijalnih uvjeta u školama te rješavanja problema obveznika i polaznika, stavljala je pred novu vlast velike zadatke na polju prosvjetne politike te je ona odmah pristupila raspravama o reformi školstva koja se vodila pod pokroviteljstvom Odsjeka za organizaciju nastave pri Odjelu za prosvjetu Banske vlasti.²⁸ U cilju poticanja rasprave bila je u *Napretku* raspisana anketa kako bi njegovi suradnici i svi zainteresirani učitelji mogli sudjelovati sa svojim prijedlozima i projektima. Prilog toj inicijativi bio je članak Sigismunda Čajkovca »Temeljna načela za školski zakon«²⁹ u kojem je naglasio kako bi novi školski zakon trebao sadržavati prosvjetna načela seljačke ideologije zacrtane u programu Hrvatske seljačke stranke i Stjepana Radića. Sugestije o izradi školskog zakona dao je i Josip Demarin u članku »O prijedlozima i projektima za organizaciju nastave.«³⁰ Zahtjevi za reformom bili su usmjereni na pitanja nastavnih planova i programa, tipova škola i njihove organizacije, radu školskih nadzornika, udžbenici-

²¹ HR-HDA, *BV BH*, PO, Glavni odsjek, k. 3, Organizacija odjela, bb/1940.

²² Arhiv OŠ Luka (AOŠL), *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*.

²³ Arhiv OŠ Novi Marof (AOŠNM), Školska spomenica Remetinec.

²⁴ AOŠNM, *Spomenica državne narodne škole u Ključu*.

²⁵ Arhiv OŠ Višnjica (AOŠVIŠ), *Spomenica za nižu pučku školu u Višnjici*.

²⁶ Primorska banovina imala je 42,1 % pismenih, odnosno 0,5 % stanovništva znalo je samo čitati, a 57,5 % bilo je nepismenih. Drinska banovina imala je 37,5 % pismenih i 62,1 % nepismenih, a Vrbaska banovina samo 27,1 % pismenih i 72,6 % nepismenih. V. Pavlaković, *nav. dj.*, 45.

²⁷ »Narodne škole«, *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske*, 1939.–26. VIII. 1940., 39.

²⁸ Sanda Uglešić, *Hrvatsko pučko školstvo od 1869. do 1941. u svjetlu pozitivnog zakonodavstva* (Zadar, 2007.), neobjavljeni magistarski rad, 135.

²⁹ Sigismund Čajkovac, »Temeljna načela za školski zakon«, *Napredak 2* (Zagreb, 1940.), str. 49–58.

³⁰ Josip Demarin, »O prijedlozima i projektima za organizaciju nastave«, *Napredak 3* (Zagreb, 1940.), str. 133–137.

ma, zdravstvenoj zaštiti i slično. Potreba za učiteljima nastojala se riješiti povećanjem polaznika u učiteljskim školama, tako da ih je u školskoj godini 1939./1940. bilo 1475, a u učiteljsku službu primali su se i završeni srednjoškolski kao honorarni učitelji.³¹ Na novootvorena odjeljenja u školama u to su vrijeme najčešće i bili zapošljavani honorarni učitelji, primjerice u školi Poljana Sutlanska 9. veljače 1940. zaposlena je Blanka Bedeničar koja je završila realnu gimnaziju u Zagrebu.³²

Problem nepolaska škola školskih obveznika nova je vlast, osim rješavanja pitanja broja i razmjesta učitelja, nastojala riješiti izgradnjom novih, odnosno adaptacijom postojećih školskih zgrada. Banovina Hrvatska izdvojila je 1939./1940. značajna sredstva za popravke, odnosno za dovršenje započetih školskih zgrada, dok se za 56 novogradnji u 36 kotara izdvojilo 6 910 000 din, što je s prethodnim troškovima iznosilo ukupno 19 597 259 din iz proračuna Banovine Hrvatske.³³

Završni pregledi kotarskoga školskog nadzornika Jure Posarića u kotaru Novi Marof na kraju školske godine 1939./1940. definirani su u zapisnicima sjednica Učiteljskog vijeća školske prilike na novomarofskom području koje je zatekla nova vlast Banovine, a podudarali su se sa školskim prilikama i u ostalim zagorskim kotarevima. Škola u Bisagu imala je 4 mješovita odjeljenja od kojih je u I. bilo 117, u II. 108, u III. 84 i u IV. 61 učenik. Zbog velikog broja polaznika, ali i velikog broja nepolaznika, škola je vapila za otvaranjem još 2 nova odjeljenja za što je bila potrebna dogradnja barem još jedne učionice.³⁴ Škola u Breznici također je imala prevelik broj učenika koje su podučavala samo 2 učitelja pa je imala bezuvjetnu potrebu proširenja škole ili osnutak nove školske općine.³⁵ Nastava se zbog takvih

uvjeta uglavnom u svim školama odvijala izmjenično poludnevno s potpunim brojem sati. Potrebu za proširenjem škole i dogradnjom učionice imale su i škole u Brezničkom Humu³⁶ i Gornjoj Rijeci koja je, osim toga, bila u tako derutnom stanju da nije ni odgovarala higijenskim zahtjevima škole,³⁷ a isti je problem imala i škola u Mađarevu gdje su se toaleti nalazili ispred samog ulaza u školu pa je nadzornik tražio njihovo hitno uklanjanje.³⁸ Sva 4 razreda u školi Kaštelanec nastavu su održavala u samo jednoj učionici,³⁹ škola u Kolarcu bila je četverorazredna s 2 odjeljenja,⁴⁰ isto kao i škola u Novom Marofu,⁴¹ dok je škola u Podrutama bila četverorazredna sa 4 odjeljenja,⁴² kao i škole u Ljubešćici⁴³ i Remetincu. U Remetincu je I. i II. mješovito odjeljenje brojalo 195, a III. i IV. 149 učenika pa je škola bila hitno u potrebi zapošljavanja još 2 učitelja te za gradnjom nove školske zgrade jer je postojeća bila stara i trošna. Jedino tako u školu bi se mogao upisati broj od 180 neupisanih školskih obveznika.⁴⁴ U školi u Svibovcu postojale su 3 učionice s 5 odjeljenja i 4 razreda pa se nastava u svim odjeljenjima održavala poludnevno, osim u IV. razredu gdje je bila cjelodnevna.⁴⁵ Škole u Križu⁴⁶ i Visokom⁴⁷ bile su u dosta dobrom stanju, iako su i one imale preveliki broj učenika pa je i u njima bilo potrebno otvaranje barem jednog odjeljenja. Jedino je škola u Varaždinskim Toplicama, uz 4 niža razreda, imala i 2 viša razreda, odnosno ukupno 6 razreda, 8 odjeljenja s 266 dječaka i 245 djevojčica ili ukupno 511 polaznika.⁴⁸

3. 2. Premještanja učitelja

*Uredbom o postavljanju privremenih učitelja narodnih škola*⁴⁹ Banska je vlast nastojala osigurati normalan

³¹ Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb, 1958.), str. 332.

³² Arhiv OŠ Kumrovec (AOŠKUM), *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

³³ »Narodne škole«, *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske*, 1939.–26. VIII. 1940., str. 40.

³⁴ HR-HDA, *Banska vlast Banovine Hrvatske (BV BH)*, Prosvjetno odjeljenje (PO), Personalno – administrativni pododsjek (4.1.), k. 28, kotar Novi Marof, 1/1940.

³⁵ Isto, 2/1940.

³⁶ Isto, 3/1940.

³⁷ Isto, 4/1940.

³⁸ Isto, 11/1940.

³⁹ Isto, 5/1940.

⁴⁰ Isto, 7/1940.

⁴¹ Isto, 11/1940.

⁴² Isto, 6/1940.

⁴³ Isto, 8/1940.

⁴⁴ Isto, 11/1940.

⁴⁵ Isto, 10/1940.

⁴⁶ Isto, 9/1940.

⁴⁷ Isto, 14/1940.

⁴⁸ Isto, 13/1940.

⁴⁹ S. Uglešić, nav. rad, 139.; I. Perić, »Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. -1941.)«, *Anali za povijest odgoja* 6 (2007.), str. 55–67.

početak školske godine 1940./1941. Ipak, nastankom Banovine Hrvatske ponovno dolazi do većeg broja premještanja učitelja i to već u prvim mjesecima postojanja Banovine, a posebice onih koji su se isticali svojim jugoslavenstvom, ustaškom ili komunističkom orijentacijom. Imenovani su svi novi nadzornici osnovnih škola, s time da su neki i sami dali ostavku ili tražili premještanje.⁵⁰ Pojedina premještanja, posebice školskih nadzornika, bila su dobro prihvaćena među samim učiteljima koji su smatrali kako će svatko dobiti »nagradu prema zaslugi« jer »bilo je svakojakih gromovnika koji su mislili, da će njihovo carstvo trajati vječno, no prevariše se u računu, a sad je red na njima da se sjete prošlosti, pa će se možda lakše sprijateljiti sa svojom sudbinom.«⁵¹ U prvoj je godini Banovine od 7600 učitelja unapređenje dobilo njih 3000 čime je učiteljsko pitanje konačno nastojalo dobiti svoju društvenu zadovoljstinu.⁵²

Školske godine 1939./1940. bilo je promjena i među učiteljima zagorskih škola. Određen ih je broj bio premješten »prema molbi«, no bilo je premještanja i »prema potrebi službe«. Odlukom Banske vlasti Banovine Hrvatske od 31. siječnja 1940. bio je »prema potrebi službe« sa škole u Luki premješten u Novu Krivaju, Kotar Virovitica, učitelj Bogomir Srnak »jer je radi svog sebičnog i političkog rada u školi i izvan nje bio nepoćudan ovomjesnom hrvatskom narodu.« Dužnosti u školi Luka razriješen je tek 31. svibnja 1940. jer se nalazio na bolovanju koje mu je, međutim, bilo odobreno samo do 6. travnja 1940. pa je stoga bio telefonski pozvan od Banske vlasti da preuzme dužnost na novoj školi. Kod namještanja učitelja u Luki bila je ispunjena i želja naroda da se u školi zaposli domaći učitelj Dragutin Kahlina koji je tada radio u Novoj Krivaji.⁵³

Velikih premještanja, uslijed kojih je stradala i sama nastava, bilo je 1940./1941. i u školi Strmec, Cvetlinu, Višnjici, Krapini, Kamenici i Mađarevu. Primjerice, učiteljica Margareta Mirilović »po potrebi službe« bila je iz Višnjice premještena u Vojsku (kotar Odžaci u Dunavskoj banovini), dok je iz Koranskog Sela (kotar Vojnić) u Cvetlin preseljena učiteljica Kata Mihalić.⁵⁴ Iz Mađareva je »po potrebi službe« u Lonju (kotar Nov-

ska) 1. rujna 1940. bio premješten ravnatelj Martin Flegar nakon 8 godina provedenih u Mađarevu.⁵⁵ Prosvjetna aktivnost učitelja, kasnije i ravnatelja Huga Toplaka u Lepoglavi, bila je zasjenjena njegovim jugoslavenskim stavovima te će uspostavom Banovine rasti otpori protiv njega i njegova djelovanja u Lepoglavi. Kolege učitelji tada su glasno mogli prosvjedovati protiv njegovih stavova, a najviše su mu zamjerali da je želio u »srcu Zagorja« iskorijeniti Zagorce – Hrvate. Zamjeralo mu se što je obećanjima ili prijetnjama nastojao u sokolsko društvo dovesti lepoglavске mladiće, no ako bi netko od njih, prilikom vježbanja u dvorani spomenuo hrvatsko ime, tada je vikao na njih kako u Sokolu nema mjesta za Hrvate. Zbog toga je došao u veliki sukob s kolegama u školi. Primjerice, učiteljicu Horvatin saslušao je zapisnički jer je pronašao kod učenika u njezinu razredu zapisano na knjizi »Živila Hrvatska!«. S učiteljicom Šurmin neprestano je dolazio u sukob jer je dopuštala da učenici prije i poslije nastave mole molitvu *Oče naš* i *Zdravo Marijo* umjesto naređene interkonfesionalne molitve. Protiv toga žalili su se i sami roditelji učenika. Kolege iz lepoglavске škole žalili su se da ih je ravnatelj Toplak prisluškivao pred vratima učionica pa se bio okomio i na učiteljicu Babić koja je, također, usprkos njegovoj strogoj zabrani, s učenicima molila molitvu *Oče naš*. Zamjerka ravnatelju bila je da je »sveti hrvatski barjak nazvao krpom u vrijeme, kada je taj barjak kao najvišu svetinju nosio siromašni Zagorac ponizno i uz pogibelj po goli život u svojim žuljevitim rukama.«⁵⁶ Učiteljica Horvatić, međutim, kasnije je tvrdila da ipak nije bila ispitana zapisnički.⁵⁷ Sam se ravnatelj Toplak obratio uredništvu novina, opovrgavajući sve prigovore iznesene protiv njega i njegova djelovanja.⁵⁸ Čitav je slučaj početkom 1940. završio sudskom parnicom između učitelja Huga Toplaka i Mirka Sladovića, urednika *Hrvatskog jedinstva*. Preslušan je velik broj svjedoka koji su ispitani o izjavama učitelja Toplaka glede članstva u Sokolu, povezano s time, primanjima u državne službe (kaznionu), tvornicu Penkala i pritiscima oko glasanja za Jeftićevu listu.⁵⁹ Učitelj Toplak bio je mišljenja da je cijeli postupak protiv njega u novinama zapravo pokrenuo Stjepan Božić, zapovjednik Seljačke zaštite koji je tražio izdavanje školske svje-

⁵⁰ Suzana Leček, Tihana Petrović Leš, *Znanost i svjetonazor* (Zagreb, 2010.), str. 25.

⁵¹ »Plaća po zaslugi«, *Hrvatsko jedinstvo* 109 (1939.), str. 6.

⁵² S. Leček, T. Petrović-Leš, *nav. dj.*, str. 26.

⁵³ AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*.

⁵⁴ AOŠVIŠ, *Spomenica za nižu pučku školu u Višnjici*.

⁵⁵ AOŠNM, *Školska spomenica Mađarevo*.

⁵⁶ »Vijesti iz Lepoglave«, *Hrvatsko jedinstvo* 108 (1939.), str. 5.

⁵⁷ »Pisma uredništvu Hrvatskog jedinstva«, *Hrvatsko jedinstvo* 110 (1939.), str. 5.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ »Sa glavne rasprave Toplak – Sladović«, *Hrvatsko jedinstvo* 124 (1940.), 5.; »Sa glavne rasprave Toplak – Sladović«, *Hrvatsko jedinstvo* 123 (1940.), str. 7.

dodžbe s boljim ocjenama nego ih je postigao na kraju IV. razreda (*treći red*).⁶⁰ Na sudu je ipak dokazano »protunarodno djelovanje« učitelja Toplaka, nakon čega se načelnik Općine Lepoglava obratio s odbornicima i školskom nadzorniku Anti Prodiću s molbom da se Toplak premjesti iz Lepoglave – »Molimo Bansku Vlast, da ravnajućeg učitelja Toplak Hugo smjesta makne s položaja ravnatelja i učitelja iz Lepoglave, jer se svojim radom toliko kompromitirao, da interesi mjesta i visoke narodne svijesti traže svoje ljude, s kojima će narod moći raditi.«⁶¹ Učiteljski par Toplak, kao i učiteljica Kata Marak, premješteni su početkom školske godine 1940./1941. u Veliku Goricu – »time je preporođena lepoglavska pučka škola, u njoj će zavladati novi hrvatski duh, pogotovo jer je na čelu učiteljstva Vilko Žapčić, koji je usprkos svih protuhrvatskih režima ostao nepokolebljivo uz svoj narod čiste savjesti i kao takav je najpozvaniji da proventilira tešku atmosferu na lepoglavskoj školi, koja je ostala iza Toplaka Huga.«⁶² U svojim je sjećanjima učiteljica Vera Toplak za premještanje optužila učiteljicu Mariju Tanodi, udanu za zapovjednika straže u kaznioni Govedića – »ona je nanijela toliko zla i nereda svojim lažima« te su oni, prema njezinu tumačenju, konačno popustili i na nagovor prof. Kamila Brösslera prihvatili su se osnivanja Dječjeg doma za duševno zaostalu djecu u Velikoj Gorici.⁶³

Sukobi između učitelja utjecali su na stradavanje nastave, o čemu se i nije vodilo računa. Na stradavanje nastave ukazivao je kotarski školski nadzornik u Novom Marofu nakon godišnjeg pregleda škole u Podrutama. Četvrto odjeljenje IV. razreda najprije su u 1. polugodištu podučavali Vlatka i Roman Marinović, a nakon njihova hitnog premještanja podučavanje je od 20. veljače do 1. travnja 1940. preuzeo honorarni učitelj Ivan Kovač, a nadalje novoimenovani učitelj Vjekoslav Čolja koji je već 1. svibnja bio mobiliziran – »S tim odjeljenjem postupalo se prema izloženom maćuhinski, pa je sasvim prirodno da je taj razred jako slab u svim predmetima.« Savjet nadzornika dan učiteljima koji su vršili zamjenu bio je da se ne pridržavaju programa pro-

pisanog za IV. razred, već da učenike nauče najosnovnije gradivo iz svakog predmeta.⁶⁴

Slučaj premještanja učitelja Turzana u Sv. Iliji, odnosno njegovo ponovno vraćanje na traženje mještana, naveden je ranije. Premještaj je dobio i učitelj iz Bartolovca Petar Grah koji je u vrijeme izbora 1938. skupljao među narodom potpise protiv liste Vlatka Mačeka, a nakon odluke o premještanju molio je taj isti narod da se založi za njega kako bi i dalje ostao u Bartolovcu.⁶⁵ Na određene promjene među učiteljstvom ukazuje i činjenica kako se za školsku godinu 1939./1940. uopće nije vodio ljetopis u školama Mađarevo, Krapini, Klanjcu i Velikoj Erpenji, a što nije bio slučaj nijedne prethodne godine.

3. 3. Promjene u učiteljskoj organizaciji

Promjene se uočavaju i u samoj učiteljskoj organizaciji i na njihovim staleškim skupovima. Prilikom izbora novog vodstva učitelja za kotar Novi Marof 18. studenoga 1939. (jer je staro dalo ostavku) bile su predložene dvije kandidacijske liste; jednu je predvodio učitelj Fran Halužan, a drugu Ante Turković koji je i pobijedio u izboru. Učiteljska skupština kotara Novi Marof tom je prilikom zaključila da se ime društva promijeni u Hrvatsko učiteljsko društvo. Krajem iste školske godine (9. svibnja 1940.) održana je Godišnja učiteljska skupština kotara Novi Marof u Varaždinskim Toplicama na kojoj se dotadašnje vodstvo (Upravni odbor) zahvalilo učiteljima na ukazanom povjerenju, a zatim se pristupilo biranju novoga Upravnog odbora. Manjinom glasova bio je izabran novi Upravni odbor s predsjednicom Jelkom Štimec, učiteljicom iz Varaždinskih Toplica. Naime, izbor je bio proglašen prije nego su svi prisutni članovi predali svoje glasove zbog čega su neki učitelji demonstrativno napustili skupštinu – »Izabrani upravni odbor unesao je samo svađu i razdor među do sada složeno učiteljstvo kotara novomarofskog.«⁶⁶ U svojim učiteljskim uspomenu na vrijeme provedeno u školi Breznički Hum Tomo Žalac⁶⁷ pojasnio je pozadinu te učiteljske skupštine. Naime, u istočnome graničnom dijelu novomarofskog i varaždinskog kotara djelovala

⁶⁰ »Sa glavne rasprave Toplak – Sladović«, *Hrvatsko jedinstvo* 125 (1940.), str. 5-6.

⁶¹ »Kontrola na školi«, *Hrvatsko jedinstvo* 140 (1940.), str. 5.

⁶² »Novo stanje na školi«, *Hrvatsko jedinstvo* 155 (1940.), 5.; Po odluci Banske vlasti Banovine Hrvatske Odsjeka za prosvjetu od 22. kolovoza 1940., broj 70114-II, premješten je Hugo Toplak s mjesta ravnatelja škole u Lepoglavi za učitelja na školi u Velikoj Gorici. »Premještanje pučkih učitelja«, *Varaždinske novosti* 562 (1940.), str. 4.

⁶³ Arhiv OŠ Lepoglava (AOŠLEP), *Sjećanja učiteljice Vere Toplak*, rukopis.

⁶⁴ HR-HDA, *BV BH*, PO, 4.1., k. 28, 6/1940.

⁶⁵ »Što to opet radi učitelj g. Grah!«, *Hrvatsko jedinstvo* 109 (1939.), str. 5.

⁶⁶ AOŠNM, *Školska spomenica* Remetinec.

⁶⁷ Tomo Žalac, hrvatski pedagog (1912.–2002.), diplomirao je povijest i zemljopis na Visokoj pedagoškoj školi i pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je učitelj i nastavnik, direktor škole, prosvjetni inspektor i sekretar u Ministarstvu prosvjete, vijećnik AVNOH-a i aktivni član pedagoških udruga. *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 11 (Zagreb, 2009.), str. 798.

je grupa učitelja članova Hrvatske učiteljske kulturno-pripomoćne zadruge »Ivan Filipović«⁶⁸ (u Poljani i Svibovcu) koji su željeli da se rad zadruge proširi na čitav novomارفoski kotar. Zadruga je okupljala »napredne učitelje«, odnosno pripadnike komunističkog pokreta. U toj namjeri na skupštinu u Varaždinske Toplice došli su i učitelji iz susjednoga zlatarskog kotara: Dragutin Pazman,⁶⁹ Dragutin Krčelić i Ivan Zadrović. Žalac navodi kako su posebice učitelji pružali otpor prema komunističkoj orijentaciji učitelja, dok su učiteljice više bile spremne za suradnju u zadruzi. Stoga su, kod izbora uprave učiteljskog društva, članovi zadruge i postavili svoju kandidacijsku listu s učiteljicom iz Varaždinskih Toplica, Jelkom Štimac, kao kandidatom za predsjednika. Očito je prilikom izbora došlo do određenih nepravilnosti, tako da Upravni odbor društva nije bio izabran na potpuno legalan način. Dolazak žene na čelo toga društva članovi zadruge smatrali su posebnom pobjedom. Prve aktivnosti nove komunističke uprave društva bile su vidljive u školi Podrute gdje je došlo do sukoba između ravnatelja Dragana Smolčića i učitelja komunističara Romana Marinovića.⁷⁰ Učiteljski par Roman i Vlatka Marinović ipak su iz Podrute 15. siječnja 1940. premješteni⁷¹ u Drenov Klanac, kotar Otočac. Tijekom 1940. potporu zadruzi pružao je zastupnik za kotar Novi Marof, Tomo Jančiković, pripadnik lijevog krila HSS-a, koji je i znao koji su učitelji u kotaru bili komunisti. Nakon sudjelovanja u radničkim demonstracijama u Zagrebu krajem lipnja 1940. i Žalac je bio »prema potrebi službe« premješten u Vašku, »15 kilometara od Podravske Slatine i tvrde ceste.«⁷²

3. 4. Školske zgrade

Problem nedovoljnog broja školskih zgrada Banovina nije mogla riješiti jer je imala premalo vremena za osiguravanje potrebnih materijalnih sredstava⁷³ pa ga je nastojala ublažiti otvaranjem škola u privatnim zgrada-

ma za najmanje 30 školskih obveznika.⁷⁴ Već je tijekom ljeta 1939. učinjen komisijski pregled dvorca Vižovlje kako bi se osposobio u školske svrhe uslijed potrebe proširenja škole u Strmcu. Banska je vlast svojom odlukom od 9. listopada 1939. proširila školu u četverozrednu jer je imala 254 obveznika te su iznajmljene prostorije na prvom katu dvorca u Vižovlju s 2 učiteljska stana i s mjesečnom najamninom od 500 din. Vlasnik dvorca uredio je spomenute prostorije i s nastavom se započelo 1. prosinca 1939. Time je omogućeno upisivanje gotovo svih školskih obveznika, osim njih 18 koji su bili oslobođeni škole kao nesposobni. Početkom školske godine 1939./1940. 2 odjela započela su s nastavom u Vižovlju, a nakon nekoliko su se mjeseci i osamostalili te formirali zasebnu školsku općinu.⁷⁵

Predviđala je, nadalje, siromašnim općinama dati mogućnost podizanja povoljnoga prosvjetnog zajma iz banovinskog proračuna za gradnju školskih zgrada, ali i za pokrivanje svih školskih potreba. Konačni pomaci glede popravaka i adaptacije školske zgrade u Kumrovcu dogodili su se tek uspostavom Banovine Hrvatske. Naime, Banska vlast Banovine Hrvatske dala je školi novčanu pripomoć za popravak školske zgrade, učiteljske zbornice, konačnu sanaciju školskih toaleta, ali i za popravke na učiteljskom stanu i gospodarskim zgradama »tako da bar ne izgledaju kao ruševine, kako su izgledale prije toga popravka, a bez toga bi popravka postale prave ruševine.« Za iznos od 2500 din koju je dala Banska vlast, naručene su i nove dvije peći pa se tako škola oslobodila strašnog dima koji je tijekom nekoliko godina bio prisutan u školi jer su stare peći jako dimile.⁷⁶

Bansku pripomoć od 10 000 din za potrebe škole dobila je 1940. i škola u Zagorskim Selima,⁷⁷ a za popravak školskih podova i prozora školi u Poljani dodijeljeno je 5000 din iste godine te još 10 000 din za popravke na školskoj zgradi koji su napravljeni u vrije-

⁶⁸ Više o Zadruzi: Tomo Žalac, *Napredni pokreti i organizacije prosvjetnih radnika u Hrvatskoj 1865.–1981.* (Zagreb, 1983.), str. 185–192.

⁶⁹ Dragutin Pazman, hrvatski pedagog (1912.–1981.), diplomirao pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, učitelj, savjetnik u Ministarstvu prosvjete, ravnatelj vježbaonice u Zagrebu, profesor na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji, predsjednik PKZH (1961.–1963., 1965.–1966.) *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. 8 (Zagreb, 2006.), str. 345.

⁷⁰ Tomo Žalac, »Učiteljske uspomene iz Brezničkog Huma«, *Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama* (Zagreb, 1980.), str. 204–208.

⁷¹ HR-HDA, *BV BH*, PO, 4.1., k. 28, 6/1940.

⁷² T. Žalac, »Učiteljske uspomene...«, str. 205.

⁷³ Do veljače 1940. godine Odjel za prosvjetu podijelio je siromašnim seoskim općinama pripomoć za izgradnju, proširenje i popravak 168 pučkih škola u iznosu od 3 230 400 din. HR-HDA, *BV BH*, PO, Glavni odsjek, k. 3, spis odjelnog predstojnika od 23. veljače 1940.

⁷⁴ S. Uglešić, *nav. dj.*, str. 138.

⁷⁵ Arhiv OŠ Strmec (AOŠS), *Spomenica za nižu pučku školu u Strmcu.*

⁷⁶ Arhiv OŠ Kumrovec (AOŠKUM), *Spomenica za nižu pučku školu u Kumrovcu.*

⁷⁷ AOŠKUM, *Spomenica niže pučke škole u Selih.*

me ljetnih školskih praznika uoči početka školske godine 1940./1941.⁷⁸

Zbog veoma derutnoga vanjskog izgleda školske zgrade i drvarnice u Luki od Banske je vlasti Banovine Hrvatske zamoljena pripomoć u iznosu od 109 000 din koja je bila određena prema troškovniku Tehničkog odjela u Krapini, no ona zbog ratnih prilika nije bila odobrena i školska je zgrada u Luki ostala nepopravljena. Škola je jedino uspjela dobiti bansku pripomoć od 700 dinara u svrhu kupovine odjevnih predmeta za siromašnu djecu.⁷⁹

Banska vlast školama je pomagala i u nabavci udžbenika pa je tako škola u Poljani Sutlanskoj uoči početka školske godine 1939./1940. dobila u tu svrhu pripomoć od 2000 din.⁸⁰ Aktivnosti Školskog odbora škole u Strmcu u cilju pribavljanja sredstava za dogradnju škole vodile su i do samog odjelnog predstojnika g. Škorjača. Njemu je, naime, bila upućena deputacija predvođena ravnateljem škole, no kako škola nije imala izrađene nacрте, u tom trenutku i nije mogla dobiti pripomoć.⁸¹

Banska vlast Banovine Hrvatske odobrila je u lipnju 1940. godine 57 000 din za adaptaciju stare školske zgrade i 2 učiteljska stana u Kamenici – »Narod je mnogo tražio i molio prijašnju vladu u Beogradu za taj popravak, ali je tek sada pomoć dobivena.« Budući da je uslijed rata sve bilo poskupjelo pa tako i građevni materijal, taj iznos nije bio dovoljan za popravak školske zgrade te je narod pristao dati besplatnu ručnu i prijevoznu radnu snagu kako bi se popravak mogao što bolje izvesti. S tim su ciljem Antun Kišiček, predsjednik Školskog odbora i Josip Galić, stolar, bili nekoliko puta u Zagrebu kako bi im Banska vlast odobrila potrebna novčana sredstva, a u tom su naumu konačno i uspjeli. Tijekom 1940./1941. bili su dovršeni učiteljski stanovi koji su uređeni iz stare školske zgrade, a s rušenjem stare školske zgrade započelo se 5. kolovoza 1940. Stara školska zgrada imala je samo jednu učionicu i jedan učiteljski stan, dok je sama škola bila četverorazredna s 8 odjela i (uglavnom) 8 učitelja. Za poslove gradnje škole dao je narod besplatnu radnu snagu, posebice ljudi iz sela Podgorja, Crkovca i Vrhovca, dok selo Bedenec »nije dalo gotovo ništa.« Veliko zalaganje pokazao je i sam ravnatelj škole Marijanović pa je tijekom čitavih

praznika ostao u Kamenici, a mnogo je puta išao u Varaždin radi nabave materijala. Kada je bilo potrošeno 57 000 din ponovno se tražila pomoć Banske vlasti radi čega su u Zagreb išli predsjednik kotarske organizacije HSS-a Franc (Franjo) Jug, stolar Josip Galić i ravnatelj Marijanović. Uspjeli su isposlovati naknadni iznos od 8000 din za dovršenje učiteljskih stanova, no seljaci više nisu htjeli besplatno raditi pa je Školski odbor morao platiti sve poslove. Zidarske poslove na popravku radili su radnici i zidari iz Kaznenog zavoda u Lepoglavi, a njihov je rad računat po minimalnoj cijeni od 5 din za jednog radnika. Prema nacrtu Tehničkog odjeljka u Varaždinu zgrada s 2 školska stana bila je potpuno dovršena 9. studenoga 1940. godine. Ratne neprilike, međutim, utjecale su na daljnji tijek radova na novoj školskoj zgradi jer su cijene materijala porasle više od 100 % pa je ravnatelj škole, usprkos trudu, na kraju dobio same prigovore – »ispunili su se stihovi iz zagorske pjesme »V plavem trnacu mi hiža stoji«: Za falu su rekli mu da je bedak!«⁸²

Budući da je školu u Mađarevu odlaskom ravnatelja Martina Flegara novi ravnatelj Vladimir Simić zatekao u stanju »zapuštenosti kakve nema valjda u Banovini ravne«, nastojala su se osigurati sredstva za nužnu adaptaciju škole u čemu se i uspjelo, ponajviše zalaganjem narodnog zastupnika dr. Tome Jančikovića. Kreditom od 10 000 din školska je zgrada popravljena i uređena, a promijenjena je i sva drvenarija (prozori, vrata, podovi te je napravljeno 60 novih klupa).⁸³

3. 5. Ostali oblici pripomoći

Pomoć školama pružena je i prigodom posjeta bana Šubašića Zagorju pa je tom prilikom dodijeljeno 10 000 din pripomoći školama kotara Klanjec. Od tog je iznosa škola u Zagorskim Selima dobila 700 din za koje je bila kupljena obuća siromašnim učenicima škole.⁸⁴ Ban je također tom prilikom darovao iznos kojim su bila kupljena 2 para cipela siromašnim učenicima škole u Poljani Sutlanskoj.⁸⁵ Kako je nabavljanje obuće za mnogobrojnu djecu u obiteljima bio velik problem za siromašne zagorske roditelje, u akcije pomoći tijekom oštrem zime 1940. uključile su se i Seljačka i Gospodarska sloga.⁸⁶

⁷⁸ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

⁷⁹ AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*.

⁸⁰ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

⁸¹ AOŠS, *Spomenica za nižu pučku školu u Strmcu*.

⁸² Arhiv OŠ Kamenica (AOŠKAM), *Spomenica Kamenica*.

⁸³ AOŠNM, *Školska spomenica Mađarevo*.

⁸⁴ AOŠKUM, *Spomenica niže pučke škole u Selih*.

⁸⁵ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

⁸⁶ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*; AOŠKUM, *Spomenica niže pučke škole u Selih*.

U uvjetima siromaštva pomoć je bila potrebna i u prehrani školske djece pa su naponi oko otvaranja školske kuhinje u školi Poljana konačno urodili plodom tek 26. ožujka 1941. godine, uz pripomoć Crvenog križa od 1000 din, donacije prehrambenih namirnica od Doma narodnog zdravlja i banovinske pripomoći od 3000 din. Topli obrok dnevno dobivalo je 120 – 130 djece, nadzor nad radom u kuhinji obavljale su učiteljice, a kuhala je domareva žena.⁸⁷ Pomoć u hrani školskoj kuhinji u Kumrovcu poslao je učitelj iz Miholjanca u Podravini Martin Broz, inače rođen u Kumrovcu. On je među školskom djecom uspio sakupiti za svoj siromašni zagorski kraj dvije vreće kukuruza, dvije vreće krumpira, jednu vreću graha i jednu vreću pšenice.⁸⁸ Međutim, 120 djece koja su se prehranjivala u školskoj kuhinji u Krapini, ostala su uslijed započetog rata 1941. bez svoga obroka jer je prehrambene namirnice iz skladišta bila otuđila vojska na prolazu kroz Krapinu.⁸⁹

3. 6. Širenje pismenosti

Budući da se školska obveza nakon ukidanja *opevovnica* u stvarnosti svodila samo na 4 razreda, *Naredba o seoskim narodnim produžnim školama* (19. rujna 1940.)⁹⁰ nastojala je produljiti školovanje učenicima na još 4 godine ako oni ne bi upisali višu narodnu ili neku srednju školu.

U školi Poljana Sutlanska već se 12. listopada 1940. vršio popis djece za produžne škole i tom je prilikom bilo upisano 142 polaznika. Produžna škola s radom je započela 4. studenoga, a prema banskoj su naredbi upisana u produžnu školu ona djeca koja su završila IV. razred 1939. i 1940. godine pa je u I. razred bilo upisano ukupno 56 polaznika.⁹¹ Rad u I. razredu produžne škole započeo je i u školi u Luki 1. studenoga 1940., a bilo je 39 dječaka i 19 djevojčica polaznica. Nastavu je odr-

žavao učitelj Zvonimir Pavlović. Produžna škola održavala se do 31. ožujka 1941. svaki utorak i četvrtak u trajanju od 5 sati, dok je od 1. travnja do kraja školske godine bila održavana samo četvrtkom po 2 sata prijepodne.⁹² Produžnu školu u Zagorskim Selima upisalo je 85 učenika koje su podučavali učitelji koji su imali najmanji broj sati nastave u osnovnoj školi.⁹³ Međutim, kako su obvezu održavanja nastave u produžnim školama dobili učitelji koji su i tako bili već dovoljno opterećeni obvezama oko redovne nastave, smatrali su da produžna škola i nije bila dobro organizirana jer je njezinim odvijanjem stradala redovna nastava koja je morala biti skraćena, a oni su dodatno bili opterećeni.⁹⁴

Osim produžnih škola, održavana su u školama početkom školske godine 1940./1941. brojna predavanja o širenju pismenosti među nepismenima, kada se učenicima nastojalo protumačiti koliko je velika korist za narod i njegovu prosvjetu ako znaju čitati i pisati, dok u radu na suzbijanju nepismenosti mogu pomagati i sami učenici podučavajući svoje nepismene ukućane.⁹⁵ Te su aktivnosti bile dijelom kampanje opismenjavanja koju je Seljačka sloga provodila u Hrvatskoj (1937.–1941.).⁹⁶ Takva su predavanja održana i u školi Poljana Sutlanska 20. rujna 1940.⁹⁷

U cilju smanjivanja nepismenosti Banska je vlast podupirala i izvanškolske inicijative, posebice akcije Seljačke sloge, Kluba ABC,⁹⁸ Hrvatskoga kulturnog društva »Napredak« i Seljačkog kola koje su prvenstveno bile usmjerene na otvaranje seljačkih knjižnica, čitaonica i prosvjetnih domova. Povezano s time, naredbom bana (3. srpnja 1940.) osnovan je zaseban Banski odbor koji je Banskoj vlasti trebao davati prijedloge o akcijama za suzbijanje nepismenosti, o izdavanju pučkih knjiga, o prosvjetnim predavanjima i nagrađivanju učeničkih radova. Proračun Banskog odbora iznosio je 30 000

⁸⁷ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

⁸⁸ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Kumrovcu*.

⁸⁹ Arhiv OŠ Krapina (AOŠKR), *Školska spomenica Krapina*.

⁹⁰ I. Perić, »Školski normativni akti...«, str. 55-67.

⁹¹ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*; Istog datuma počela je s radom seoska narodna produžna škola u Kamenici. AOŠKAM, *Spomenica Kamenica*.

⁹² AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki..*

⁹³ AOŠKUM, *Spomenica niže pučke škole u Selih*

⁹⁴ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani..*

⁹⁵ AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*

⁹⁶ S. Leček, »Seljačka sloga i prva kampanja opismenjavanja u Hrvatskoj (1937.–1941.)«, *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić* (Zagreb, 2003.), str. 296.

⁹⁷ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

⁹⁸ Klub ABC ili Društvo hrvatskih sveučilišnih građana za pouku analfabeta osnovano je 1905., a bavilo se održavanjem tečajeva po školama i vojarnama u cilju opismenjavanja. Tijekom zime 1911./1912. uključilo se u prvu veću kampanju protiv analfabetizma. Društvo je nakratko obnovljeno pred Prvi svjetski rat pa opet nakon njega, a značajnu je ulogu odigralo nakon ponovne obnove 1937. kao Klub ABC. S. Leček, »Seljačka sloga i počeci...«, str. 364-365.

din, a bio je sakupljen po školama na Praznik narodne prosvjete.⁹⁹

Zasebnu brigu vodila je Banska vlast za škole po selima nastojeći stvoriti novi tip narodnih škola za seljake, tzv. seljačku školu za koje je, kao i za seljačke učiteljske škole, 1939. bio izrađen i nacrt za organizaciju. Učenike seoskih škola nastojalo se uputiti i u pojedine grane seljačkog gospodarstva pa je osobito potican razvoj školskih vrtova, pčelinjaka, a bile su poticane i akcije pošumljavanja.¹⁰⁰ Naredbom bana od 4. kolovoza 1940. seljačke su se škole trebale otvoriti u najsiromašnijim krajevima Banovine (uglavnom kotarevi u Hercegovini) pa je sve troškove oko organizacije, ali i knjiga snosila Banska vlast. Planirano je da se najesen 1940. otvori oko 100 takvih pomoćnih škola.¹⁰¹ Otvaranjem privremenih seljačkih škola početkom školske godine 1940./1941. nastojalo se djecu u selima iz kojih nisu mogla polaziti školu tijekom dvije godine naučiti čitati, pisati i računati, a podučavali bi ih i seljaci – učitelji u tim selima. Rad u privremenim seljačkim školama trajao bi 7 mjeseci, s time da bi počeo 1. listopada, a završio 30. travnja, dakle, u vrijeme kad nema velikih radova u polju. Prve školske godine namjeravalo se upisati samo I. razred jer je bilo dosta djece nepolaznika od 7 do 12 godina i jer bi se tako olakšao rad seljacima – učiteljima. Analfabetski tečajevi pokazali su da se tijekom vremena od 6 mjeseci moglo dobro svladati čitanje, pisanje i računanje, što je bio i cilj seoskim pomoćnim školama. Seljake – učitelje svojim su savjetima trebali pomagati učitelji, a za njih je planiran i dvotjedni seminar glede davanja uputa za rad. Za svoj rad primili bi mjesečni honorar od 600 din, dok bi udžbenike i potreban materijal djeca dobila besplatno. Sama nastava trebala se održavati u privatnim kućama, a troškovi za jednu takvu školu iznosili bi oko 20 500 din.¹⁰²

3. 7. Didaktičko-metodičke promjene

Školska godina 1939./1940. nije započela s novim nastavnim planom, iako su se učitelji u svom radu trebali služiti novim metodama rada kao što su zornost, aktivnost učenika, korelacija predmeta i novi pristup

učenicima. Nastavni plan i program trebao se promijeniti u duhu novoga stanja i potreba vremena, odnosno u nacionalnom pogledu u praktičnom, socijalno-ekonomskom pogledu u pogledu nauke braće Radić i što većeg upoznavanja i zbližavanja školske mladeži s hrvatskim seljačkim narodom, dok se promjena nastavnih metoda trebala očitovati u promjeni školske terminologije (naziv hrvatski, srpski, jugoslavenski), školskog pravopisa (izdavanje nove pravopisne upute), rješenja pitanja ćirilice i latinice te problema preopterećenosti učenika i didaktičkog materijalizma u smislu diktiranja i pismenih pitanja.¹⁰³ Novi se nastavni plan trebao preobraziti u poučavanje u »narodnom duhu.«

Novi nastavni plan donesen je tek početkom studenoga 1940. i prema njemu su promjene nastupile ponajviše u nastavi povijesti i zemljopisa.¹⁰⁴ »Naučna osnova« mijenjala se za povijest u III. razredu s ciljem razvijanja poimanja prošlosti i uvoda u povijest Hrvata i Srba te u IV. razredu s ciljem upoznavanja s glavnim događajima i prilikama iz prošlosti Hrvata, Srba i Slovenaca, »s osobitim obzirom na život naroda u različitim vremenima.«¹⁰⁵ »Naučna osnova« za zemljopis u III. razredu promijenila se u tome da su učenici trebali biti upoznati u geografskom smislu s Banovinom Hrvatskom i to po zaokruženim geografskim cjelinama (krajevima) i to tako da se najprije obrađivala prirodno-geografska cjelina u kojoj je bila škola, a onda se prelazilo na susjedne i srodne cjeline. Susjedne prirodne cjeline obrađivale su se samo u osnovnim crtama, s naročitim osvrtom na narodni život i kulturu te zavisnost toga života od prirodnih prilika. Informativno, navodili su se i susjedni krajevi drugih banovina. Članak 3. izmijenjenoga nastavnog plana i programa propisivao je da se u narodnim školama Banovine Hrvatske upotrebljava terminologija koja je bila uobičajena do 1929. i da se koristi pravopis prema izdanju Boranićeva pravopisa »Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika« od godine 1928., IV. izdanje. Mijenjao se tjedni broj sati za tjelesne vježbe u III. razredu, koji se s dva snizio na jedan sat, dok je u istom razredu povećan s jednog na dva sata broj sati nastave povijesti tjedno.¹⁰⁶ Osnovna škola u Krapini

⁹⁹ »Narodne škole«, *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske* 1939.–26. VIII. 1940., str. 48.

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto, str. 49.

¹⁰² HR-HDA, *BV BH*, PO, Glavni odsjek, k. 3, Prijedlog za otvaranje privremenih seljačkih škola početkom šk. god. 1940./1941., IV./1940.; U istraživanju nije bilo primjera privremene seljačke škole na području Hrvatskog zagorja.

¹⁰³ HR-HDA, *BV BH*, Odjel za prosvjetu (OP), Glavni odsjek, k. 3, okružnica 34-II-1940.

¹⁰⁴ Neposredno prije donošenja izmjena i dopuna nastavnog plana i programa, Odjel za prosvjetu Banske vlasti izdao je *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene* u kojima se naglašava potreba nastave prožeta nacionalnim osjećajem i ljubavlju prema nacionalnim idealima, velikanima i vrednotama. I. Perić, »Školski normativni akti...«, str. 55–67.

¹⁰⁵ U okviru nastave povijesti u III. razredu učila se povijest mjesta u kojem se nalazila škola te svog zavičaja, a isto tako nastojala se upoznati i povijest škole na temelju školske spomenice, što uvelike nedostaje u suvremenom nastavnom planu i programu.

¹⁰⁶ Državni arhiv Varaždin (HR-DAVŽ), *Kotarska oblast/sresko načelstvo Varaždin (1918.–1941.)*, *Prosvjetna referada (1926.–1940.)*,

najvažnijom promjenom naglasila je upravo promjenu u nastavnom programu povijesti.¹⁰⁷

Poučavanje u »narodnom duhu« nastojalo se provoditi i putem novih čitanki za osnovne škole čiji su autori bili Sigismund Čajkovac, Zlatko Špoljar i Stjepan Bosanac. Odjel za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske osnovao je niz stručnih komisija koje su pokrenule i pitanja revizije postojećih udžbenika, a započeti su bili i dogovori o pisanju pojedinih novih udžbenika za hrvatski jezik, povijest i zemljopis u osnovnim, građanskim, stručnim i srednjim školama. U cilju lakšeg uređivanja *Prosvjetnog glasnika* svi predstojnici odsjeka i pododsjeka te referenti Odjela za prosvjetu primili su 21. ožujka 1940. upute za pitanje jezika i pravopisa kojima je određeno da se koriste »Pravopisom hrvatskog jezika« IV. izdanje, Broz – Boranić iz 1928., a sve koncepte uredaba, naredbi, zakonskih propisa i slično najprije su morali dostaviti prof. Klaiću na stilsko dotjerivanje i jezičnu korekturu.¹⁰⁸

Od učitelja se očekivalo da u radu izvan škole, što su bili obvezni činiti prema *Zakonu*, surađuju s organizacijama koje su radile na narodnom prosvjeđivanju, posebice sa Seljačkom slogom. Novina je bila također da su učitelji u osnovnim školama od siječnja 1940. morali, uz školske ljetopise, voditi i *Etnografsku spomenicu*, što je značilo da su morali znanstveno proučiti narod kako bi ga bolje upoznali.¹⁰⁹ Škola u Poljani Sutlanskoj knjigu za vođenje *Etnografske spomenice* primila je 6. svibnja 1940.¹¹⁰, a potrebne su bile i upute učiteljima za njezino vođenje. Predavanje učiteljima kotara Novi Marof o prikupljanju građe za sastav *Etnografske spomenice* održao je 12. lipnja 1940. kotarski školski nadzornik Jurica Posarić, radi čega je i bilo sazvano Nastavničko vijeće novomarofskog kotara,¹¹¹ a isti je nadzornik način vođenja *Etnografske spomenice* pojasnio u svakoj školi novomarofskog kotara na svome godišnjem nadzorničkom pregledu u svibnju i lipnju 1940. godine.

Prvu stranicu *Etnografske spomenice* u Luki ukrasio je alegorijskom slikom Ivica Ožegović, »14 godišnji seljački dječak, slikarski talent«, koji je bio njezin pola-

znik te je tako ostavio trajnu uspomenu svojoj školi.¹¹² *Etnografska spomenica* vodila se i u školi Ključ.¹¹³

3. 8. Izvanškolski rad

U lipnju 1940. naredbom bana Šubašića ustrojen je i Banski odbor za širenje prosvjete kao posebno savjetodavno tijelo koje je trebalo pratiti i pomagati različite prosvjetne djelatnosti u društvu. Odbor je trebao biti poveznica između Odjela za prosvjetu, škola i izvanškolskog rada učitelja među narodom, ponajviše u cilju širenja pismenosti, održavanja predavanja, otvaranja čitaonica i slično. Izvanškolski rad bio je stara obveza učitelja prema *Zakonu o narodnim školama* (čl. 82) s time da je novost bila suradnja s donedavno oporbenim organizacijama te da se to ocjenjivalo.¹¹⁴

Prema *Listovima ocjenjivanja* učitelja kotara Zlatar za školsku godinu 1939./1940. vidljivo je kako su učitelji bili aktivni u izvanškolskom radu pa su, primjerice, održavali predavanja za narod i aktivno sudjelovali u Gospodarskoj slozi (najčešće su bili tajnici GS-a), a vodili su i sve akcije oko napretka seljačkog gospodarstva (Ivan Jendrešić u Belcu, Adalbert Pepeonik i Milan Jurković iz Zajezde, Josip Šic iz Budinščine, Stjepan Veksli u Petrovoj Gori, Franjo Plevnik u Donjoj Bedekovčini), radili su »u duhu braće Radić« na unapređenju mjesta i okolice u prosvjetnom, ekonomskom, privrednom i socijalnom polju (Mirko Buntak, Željka Buntak i Nikola Koprić iz Brestovca), bili su povjerenici Hrvatskog radiše (Martin Guštin u Hrašćini), radili su u prosvjetno-privrednoj zadruzi (Dragutin Pazman u Maču), na širenju pismenosti (Ivan Zadrović iz Gregurevca), dok su učiteljice poučavale mlade žene i majke u ručnom radu, tkanju ćilima s narodnim motivima, u kućanstvu, higijeni, a upućivale su i majke u odgoju djece i ishrani dojenčadi (Matilda Mužjak i Jelka Jakovac u Loboru, Katica Veksli u Petrovoj Gori i druge).¹¹⁵ Uz navedene izvanškolske aktivnosti prisutne u kotaru Zlatar, učitelji u kotaru Novi Marof radili su još u Seljačkoj slozi (Milan Brunović u Gornjoj Rijeci, Josip i Zdenka Šurina u Kolarcu, Franjo Vanura u Gornjoj Rijeci), sudjelovali su aktivno u radu vatrogasnog društva

30834/1940.

¹⁰⁷ AOŠKR, *Školska spomenica Krapina*.

¹⁰⁸ HR-HDA, *BV BH*, PO, Glavni odsjek, k. 3, Upute za pitanje jezika i pravopisa, 27866-II/1940.

¹⁰⁹ S. Leček, T. Petrović Leš, *nav. dj.*, 31-35.; *Etnografska spomenica* vodila se prema: Antun Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu* (Zagreb, 1897./1997.).

¹¹⁰ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

¹¹¹ AOŠNM, *Školska spomenica Novi Marof*.

¹¹² AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*.

¹¹³ Ivan Prpić, »Etno prilog«, *60 godina područne osnovne škole Ključ*, str. 39-45.

¹¹⁴ S. Leček, T. Petrović Leš, *nav. dj.*, str. 31.

¹¹⁵ HR-HDA, *BV BH*, PO, k. 32, *Listovi ocjenjivanja 1939./1940.* za kotar Zlatar.

(Zdravko Slivar u Bisagu, Dragutin Smolčić u Podrutama), vodili analfabetske tečajeve, a učitelj Dragan Smolčić u Podrutama vodio je Meteorološku stanicu.¹¹⁶

Na kraju školske godine 1940./1941., kada Banovina Hrvatska više i nije postojala, ravnatelj u Kumrovcu napravio je rezime školskih prilika za vrijeme Banovine tvrdeći kako je osnivanjem Banovine Hrvatske došlo u školstvu do mnogih promjena nabolje. Pozitivni pomaci po njemu bili su vidljivi u naredbi bana od 19. rujna 1940. kojom su osnovane produžne seoske škole; nadalje, jer je obraćana posebna pozornost na uređenje školskih vrtova te na proučavanje etnografije hrvatskog naroda. Međutim, po njegovu mišljenju, ideja seoske produžne škole nije uspjela »jer su učenički roditelji, a i mnogi učitelji radili protiv nje.« Škola u Kumrovcu uspjela je ipak urediti školski vrt, na što je ravnatelj bio posebno ponosan. Osim povrtnjaka, posađeno je 50 voćaka, dijelom kupljenih, a dijelom dobivenih iz banovinskog rasadnika u Vukanovcu. Posađeno je bilo i 25 lješnjaka, 18 loza, maline, jagode, cvijeće i drugo.¹¹⁷

Ratne su prilike odgodile i radove u školskom vrtu, a utjecale su i na cjelokupan život škole, učitelja, učenika i njihovih obitelji. Piscu ljetopisa vjerovali su kako je većina Hrvata »odahnula« 25. ožujka 1941. misleći da ih je rat mimoišao, no budući da su »Srbi prekinuli pakt s Njemačkom i izveli puč« Jugoslaviji je ipak naviješten rat.¹¹⁸ Stanovništvo Zagorja nije se željelo odazvati mobilizaciji jer »se nisu htjeli izlagati tuđim interesima, govoreći da se nemaju za koga boriti, jer smo bili u tadanjoj državi pod jarmom 'takozvane braće Srba'.« Njemački avioni koji su iznad Zagorja počeli kružiti 6. travnja 1941. suočili su ljude sa stvarnošću rata, a već nakon 2 dana krajem su počeli prolaziti prvi bjegunci koji se nisu htjeli boriti »protiv i onako premoćnoga Nijemca«. U noći s 10. na 11. travnja 1941. postrojio se jedan ratni puk jugoslavenske vojske u Štajerskoj dolini, uz rijeku Sutlu, od Pristave do Podčetrtka, kako bi zaustavili daljnje napredovanje njemačke vojske. Obrana je probijena 11. travnja nakon dvosatnog okršaja pa su Nijemci nastavili put kroz Hrvatsku.¹²⁰ Hrvati obveznici slabo su se odazivali pozivu u vojsku, a oni

koji su bili pozvani na tobožnju vježbu te su morali zaposjesti određene položaje, u velikoj su mjeri ostavljali svoje jedinice i odlazili kućama.¹²¹ Mobiliziran je bio Zvonimir Mlakar, ravnatelj u Kumrovcu, »te je u roku od 14 dana proživio sve ratne strahote« u okolici Beograda, Lazarevca, Valjeva i Uba, a spasio se bijegom preko Save kod sela Skele.¹²² Pet dana i noći nakon napada na Jugoslaviju kretale su se kolone njemačkih vojnika preko Zagorja, a na školu u Luki došao je 14. travnja jedan odjel vojske s 15 automobila koji su u školi ostali 12 dana.¹²³

Prema odredbi ministra nastave novoproglašene NDH, u svim je školama u Hrvatskoj bila prekinuta nastava »do daljnje odredbe«. U većini je škola nastava ponovno započeta 12. svibnja, a već sljedećeg dana učitelji hrvatskih škola polagali su i novu prisegu novopostavljenoj državnoj vlasti.

4. ZAKLJUČAK

Prosvjetna politika međuratne jugoslavenske države uglavnom se podudarala s periodizacijom političkog razvoja od 1918. do 1941. (1918.–1929., 1929.–1939. i 1939.–1941.). U radu se govori o prosvjetnim prilikama u Hrvatskom zagorju u posljednjoj fazi, u razdoblju Banovine Hrvatske (1939.–1941.). Pojačana briga za prosvjetna pitanja Hrvatske bila je moguća tek promjenom državne politike 1939. godine. Banovina Hrvatska dobila je mogućnost vođenja pojedinih autonomnih poslova, a među njima bila je i prosvjeta. Osnovnim načelima prosvjetne politike Banovine Hrvatske nastojalo se ne samo zadovoljiti hrvatsku i druge nacije kao narode i kulturne individualnosti, već se u prosvjetni krug željelo uvesti seljaštvo, osobito ono u najzapuštenijim krajevima o kojima se do tada premalo vodila briga od strane službenih vlasti. Prioritet prosvjetne politike bilo je otvaranje osnovnih škola kako bi konačno osnovnoškolskim obrazovanjem bila obuhvaćena sva djeca. Preduvjet širenja narodne prosvjete bio je obrazovanje učitelja i profesora koji dobro poznaju narod i

¹¹⁶ Meteorološku stanicu u školi Podrute osnovao je 1932. Geofizički zavod u Zagrebu. Učitelj Dragan Smolčić zaslužan je i za pronalazak cijelih brojeva iz djelivosti brojeva što je 6. studenoga 1935. potvrdila i JAZU u Zagrebu. Vjekoslav Grozdek, »OŠ Podrute«, *Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama*, 214-216; HR-HDA, BV BH, PO, k. 28, *Listovi ocjenjivanja* 1939./1940. za kotar Novi Marof; O izvanškolskom radu učitelja vidi i: S. Leček, T. Petrović Leš, *nav. dj.*, str. 35-36.

¹¹⁷ AOŠKUM, *Školska spomenica Kumrovec*.

¹¹⁸ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

¹¹⁹ AOŠKR, *Školska spomenica Krapina*.

¹²⁰ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

¹²¹ AOŠVIŠ, *Spomenica za nižu pučku školu u Višnjici*.

¹²² AOŠKUM, *Školska spomenica Kumrovec*.

¹²³ AOŠL, *Spomenica za nižu pučku školu u Luki*.

¹²⁴ AOŠKUM, *Spomenica za nižu pučku školu u Poljani*.

seljačku kulturu, a isto je vrijedilo i za sve službenike koji su komunicirali s narodom.

Zatečeno stanje u školama Banovine Hrvatske nije bilo obećavajuće jer je početkom 1939. imala 12,6 % obveznika koji nisu polazili školu i izražen problem nepismenosti. Hitnost potrebe za učiteljima, za izgradnjom novih škola i adaptacijom postojećih, za poboljšavanjem materijalnih uvjeta u školama stavljala je pred novu vlast velike zadatke na polju prosvjetne politike koja se vodila pod pokroviteljstvom Odsjeka za organizaciju nastave pri Odjelu za prosvjetu Banske vlasti. Nastankom Banovine Hrvatske ponovno dolazi do većeg broja premještanja učitelja. Imenovani su svi novi nadzornici osnovnih škola. Promjene se uočavaju i u samoj učiteljskoj organizaciji i na njihovim staleškim skupovima.

Problem nedovoljnog broja školskih zgrada Banovina nije mogla riješiti jer je imala premalo vremena za osiguravanje potrebnih materijalnih sredstava pa ga je nastojala ublažiti otvaranjem škola u privatnim zgradama. Siromašnim općinama davala se mogućnost podizanja povoljnoga prosvjetnog zajma iz banovinskog proračuna za gradnju i adaptaciju školskih zgrada, ali i za pokrivanje školskih potreba, primjerice za nabavljanje udžbenika, knjiga za knjižnice, odjeće i obuće za siromašne učenike te pomoć u prehrani školske djece. Seoskim narodnim produžnim školama nastojala je produžiti školovanje učenicima na još 4 godine pa su produžne škole započele s radom i u Zagorju u jesen 1940. godine. Problem nepismenosti nastojao se riješiti otvaranjem privremenih seljačkih škola početkom školske godine 1940./1941.

Nastavni plan i program trebao se promijeniti u duhu novoga stanja i potreba vremena, donesen je početkom studenoga 1940. i prema njemu promjene su nastupile ponajviše u nastavi povijesti i zemljopisa. Od učitelja se očekivalo da u radu izvan škole surađuju s organizacijama koje su radile na narodnom prosvjećivanju, posebice sa Seljačkom slogom. Učitelji u osnovnim školama morali su od siječnja 1940. voditi i *Etnografsku spomenicu*.

IZVORI I LITERATURA

Arhivsko gradivo

Državni arhiv Varaždin

Fond:

Kotarska oblast/sresko načelstvo Varaždin (1918.–1941.) – Prosvjetna referada (1926.)

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu

Fond:

Banovina Hrvatska – Odjel za prosvjetu (1939.–1941.)

Pisane spomenice škola

Arhiv OŠ Kamenica:

Školska spomenica Kamenica

Arhiv OŠ Krapina:

Spomenica za nižu pučku djevojačku školu u Krapini

Školska spomenica Krapina

Arhiv OŠ Kumrovec:

Školska spomenica Kumrovec

Školska spomenica Zagorska Sela

Spomenica za nižu pučku školu u Poljani

Arhiv OŠ Lepoglava:

Sjećanja učiteljice Vere Toplak, rukopis

Arhiv OŠ Luka:

Spomenica za nižu pučku školu u Luki

Arhiv OŠ Novi Marof:

Spomenica Državne narodne škole u Ključu

Školska spomenica Obće pučke škole u Mađarevu

Školska spomenica Remetinec

Arhiv OŠ Višnjica:

Spomenica za nižu pučku školu u Višnjici

Izveštaji, statistike i naredbe:

Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. - 26. VIII. 1940. (1940.)

Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske Odjela za prosvjetu, 1/1940., 1-2

Novine i časopisi:

Anali za povijest odgoja (Zagreb)

Hrvatsko jedinstvo, Varaždin, 1924.

Napredak (Zagreb)

Varaždinske novosti, Varaždin, 1929.–1941.

LITERATURA

Knjige

Čulinović, Ferdo. 1963. Državnopravni razvitak Jugoslavije (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 1963).

Franković, Dragutin. 1958. Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958).

Horvat, Rudolf. 1992. Hrvatska na mučilištu (Zagreb: Školska knjiga, 1992).

Jančiković, Tomo. 1939. Hrvati u izborima 11. prosinca 1938. (Zagreb, 1939).

Hrvatska opća enciklopedija (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009).

Leček, Suzana, Petrović Leš, Tihana. 2010. Znanost i svjetonazor (Zagreb: Srednja Europa d.o.o., 2010).

Pavlaković, Vladimir. 1939. Banovina Hrvatska (1939).

Petranović, Branko. 1989. Historija Jugoslavije 1918.–1988. (Beograd, 1989).

Prpić, Ivan. »Etno prilog«, 60 godina područne osnovne škole Ključ

Radić, Antun. 1997. Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu (Zagreb: Dom i svijet, 1897/1997).

Žalac, Tomo. 1983. Napredni pokreti i organizacije prosvjetnih radnika u Hrvatskoj 1865.–1981. (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1983).

Žalac, Tomo. 1980. »Učiteljske uspomene iz Brezničkog Huma«, Pet stoljeća narodne prosvjete i školstva u Varaždinskim Toplicama (Zagreb, 1980).

Tuđman, Franjo. 1993. Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993).

Uglešić, Sanda. 2007. Hrvatsko pučko školstvo od 1869. do 1941. u svjetlu pozitivnog zakonodavstva (Zadar, 2007.), neobjavljeni magistarski rad

Časopisi

Čajkovac, Sigismund. 1940. »Temeljna načela za školski zakon«, *Napredak* 2 (Zagreb, 1940.), 49-58.

Demarin, Josip. 1940. »O prijedlozima i projektima za organizaciju nastave«, *Napredak* 3 (Zagreb, 1940.), 133-137.

Leček, Suzana. 2003. »Seljačka sloga i prva kampanja opismenjavanja u Hrvatskoj (1937.–1941.)«, *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić* (Zagreb, 2003.), 292-301.

Leček, Suzana. 2003. »Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjavanja«, *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević* (Zagreb, 2003.), 363-378.

Perić, Ivo. 2007. »Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. -1941.)«, *Anali za povijest odgoja* 6 (2007.), 55-67.

Characteristics of the educational policy of the Banovina of Croatia (1939 – 1941) in Hrvatsko zagorje

Summary

The educational policy of the interwar Yugoslav state mostly coincided with the periodization of political development from 1918 to 1941 (1918-1929, 1929-1939 and 1939-1941). Increased concern for educational issues in Croatia was possible only with the change of state policy in 1939. Banovina of Croatia was given the opportunity to run certain autonomous businesses, and education was among them. The basic principles of the educational policy of the Banovina of Croatia sought to satisfy the Croatian and other nations as peoples and cultural individualities, and to introduce the peasantry into the educational circle. The priority of the educational policy was the opening of primary schools so that finally primary school education would cover all children. The prerequisite for the spread of public education was the education of teachers and professors who knew the people and peasant culture well, and the same was also true for all officials who communicated with the people. The article presents the characteristics of the educational policy of Banovina of Croatia in the local area of Hrvatsko zagorje.

Keywords: educational policy, Hrvatsko zagorje, Banovina of Croatia, 1939 - 1941.